

JOSIP VUČKOVIĆ

INTERPOLACIJA STIHOVA IZ PJESME *SVIT SE KONČA*
U IZLAGANJU O POSLJEDNJEM SUDU
IZ *BERČIĆEVA ZBORNIKA BR. 5*

1. *Uvod*

Ovim se radom predstavlja dosad neuočena interpolacija stihova pjesme *Svit se konča* u izlaganju o Posljednjem sudu koje je zapisano na ff. 15^v-21^v iz *Berčićeva zbornika br. 5*, hrvatskoglagoljskog neliturgijskog rukopisa iz 15. stoljeća koji nosi signaturu *Bč 5* i nalazi se vlasništvu Ruske nacionalne knjižnice (Rosijskaja nacional'naja biblioteka) u Sankt-Peterburgu.¹ Pjesma *Svit se konča* u literaturi se opisuje kao

⁽¹⁾ Cjelovita transliteracija *Berčićeva zbornika br. 5* objavljena je u seriji *Monumenta glagolitica Archiodioecesis Iadertinae: Glagoličeskij sbornik XV v. Rossijskaja nacional'naja biblioteka. Sobranie Ivana Berčića, f 67, Berčić No 5. Glagoljski zbornik 15. st. Ruska nacionalna biblioteka. Zbirka Ivana Berčića, f. 67, Berčić br. 5*, knjiga 2. Priredila S. O. Vialova. Sveučilište u Zadru – Stalna izložba crkvene umjetnosti, Zadar 2016, str. 67-221. Datacija toga kodeksa u 15. stoljeće temelji se na paleografsko-kodikološkoj procjeni Ivana Milčetića koji se poziva na “[m]iješanje uglaste i kurzivne glagoljice” koje se najčešće povezuje sa zbornicima iz toga vremena: Ivan Milčetić, *Berčićeva zbirka glagoljskih rukopisa i štampanih knjiga u Lenjingradu*, “Radovi Staroslavenskog instituta”, 2 (1955), str. 108. Traženje mjesta nastanka *Berčićeva zbornika br. 5* na području Zadra i zadarskog arhipelaga donedavno se uglavnom temeljilo na zavičaju i prostoru pastoralnog djelovanja osoba koje su imenovane u sekundarnom zapisu (f. 25^v) iz 1584. godine, iako je takvo zaključivanje, s obzirom na odmak zapisa od pretpostavljenog vremena nastanka zbornika, ponešto nesigurno: *ibid.*; Anica Nazor, *Berčićev zbornik br. 5. Hrvatskoglagoljski rukopis iz 15. stoljeća*, u: *Glagoličeskij sbornik...*, cit., str. 19-21. Međutim, nedavno je Josip Galić pokazao da refleks *jata* “koji uglavnom slijedi pravilo Meyera i Jakubinskoga, uz stanovitu prevlast ikavskih odraza” također “upućuje na južnije srednjočakavsko, po prilici zadarsko područje”, Josip Galić, *Fonološke osobitosti Zbornika u Berčićevoj zbirci br. 5 i Fatevićeva zbornika duhovnoga štiva*, “Slovo”, 68 (2018), str. 163.

satira na život višeg klera i redovnika koji u času kad se približava Sudnji dan žive u svakojakim opačinama, za novac prodaju duhovna dobra (simonija), služe svom trbuhu, a one koji bi htjeli da žive kao pravi isposnici [...] proglašavaju licemjerima te ih predaju inkvizitorima da im sude.²

Poznata je prema zapisu na f. 198^r-198^v hrvatskoglagoljskog kodeksa s kraja 14. stoljeća koji je danas dio rukopisnog fonda Francuske nacionalne knjižnice (Bibliothèque nationale de France) u Parizu gdje je zaveden pod signaturom *Code slave 11*.³ Inače, pjesma *Svit se konča* dio je tzv. *Pariške pjesmarice*, niza religioznih pjesama na starohrvatskom jeziku koje su prepisane na posljednjih nekoliko listova (ff. 193^v-199^v)⁴ kodeksa koji u svojim prethodnim dijelovima donosi kalendar, psaltir,⁵ komunal, misal i ritual (što upućuje na zaključak da je njego-

(²) *Hrvatska književnost srednjeg vijeka*. Priredili V. Štefanić, B. Grabar, A. Nazor, M. Pantelić. (Pet stoljeća hrvatske književnosti, 1). Matica hrvatska - Zora, Zagreb 1969, str. 370.

(³) Za opis rukopisa *Code slave 11* vidi: Josef Vajs, *Nejstarší breviář chorvatsko-hlaholský (Prvý breviář Vrbnický)*. Královská česká společnost nauk, Praha 1910, str. xxxi-xli; Ivan Milčetić, *Hrvatska glagoljska bibliografija*, I. dio: *opisi rukopisá*, "Starine JAZU", 33 (1911), str. 80-81.

(⁴) Taj je dio kodeksa prvi put objavljen još početkom 20. stoljeća: Josef Vajs, *Starohrvatske duhovne pjesme*, "Starine JAZU", 31 (1905), str. 258-275. Međutim, za najpoznatije kritičko izdanje, sustavan prikaz povijesti istraživanja i jezičnu analizu vidi: Dragica Malić, *Jezik najstarije hrvatske pjesmarice*. Hrvatsko filološko društvo, Zagreb 1972. Usp. Vjekoslav Štefanić, *Dragica Malić, Jezik najstarije hrvatske pjesmarice*. Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva 1, Zagreb 1972, str. 232 + 14 fotokopija i 3 tabele izvan teksta, "Slovo", 23 (1973), str. 225-232.

(⁵) Osim *Pariške pjesmarice* iz *Code slave 11*, Vajs je ćirilicom objavio i psaltir iz toga kodeksa u paralelnom izdanju s psalmima iz hrvatskoglagoljskog senjskog rukopisa pisara Kirina koji je dovršen 1359. godine, a danas se čuva u Češkoj nacionalnoj knjižnici (Národní knihovna České republiky) u Pragu pod signaturom *Ms. XIII. G 67*: Josef Vajs, *Psalterium palaeoslovenicum croatico-glagoliticum*, tomus I. *Textus, annotationes, tabulae*. Publicationes Academiae paleoslavicae veglensis, Krk – Prag 1916. Potonji Vajsov predložak filozofa je uglavnom poznat kao *Lobkovicov (Lobkowitzov) psaltir*, iako valja napomenuti da je psaltir zapravo samo početni dio toga senjskoga kodeksa koji prema raščlambi Marije Pantelić pokazuje dosta konceptijskih sličnosti s horarijima za laičke forme obdržavanja kanonskih časova: M. Pantelić, *Senjski Lobkovicov glagoljski kodeks iz 1359. – prototip srednjovjekovnih 'liber horarum' za laike*, "Senjski zbornik", 8 (1981), str. 355-368; Id., *Senjski Lobkovicov psaltir iz 1359. godine*, "Senjski zbornik", 18 (1991), str. 109-128.

vo stvaranje bilo ponajprije motivirano liturgijskim potrebama).⁶ Među religioznim pjesamama na kraju kodeksa nalaze se sljedeći tekstovi: (i) *Pisan svetoga Jurja* (ff. 193^v-194^v); (ii) *Pisan ot muki Hrstovi* (ff. 194^v-195^v); (iii) *Marijina pisan* (f. 195^v); (iv) *Proslavimo Otca Boga* (ff. 195^v-196^r); (v) *Bog se rodi v Vitliomi* (f. 196^r-196^v); (vi) *Bratja, brata sprovodimo* (ff. 196^v-197^r); (vii) *Tu mislimo, bratja, ča smo* (ff. 197^r-198^r); (viii) *Svit se konča* (f. 198^r-198^v); (ix) *Mihaile preblaženi* (ff. 198^v-199^r); (x) *Zač mi tužiš, duše* (f. 199^r-199^v).⁷

2. Podrijetlo rukopisa Code slave 11

Budući da je zadaća ovoga rada ponajprije povezana s *receptijom* i *uporabom* starohrvatske pjesme *Svit se konča*, ovdje nije nužna podrobna rasprava o podrijetlu rukopisa *Code slave 11* i njezinim mogućim izvorima. Što se tiče pitanja podrijetla rukopisa, dovoljno je pripomenuti da ono još uvijek nije riješeno na zadovoljavajuć način. Iako Dragica Malić kao istraživačica koja se najsustavnije bavila *Pariškom pjesmaricom* zastupa tezu da je *Code slave 11* nastao “u nekom benediktinskom samostanu u Splitu ili njegovoj okolici godine 1380”,⁸ Vjekoslav Štefanić je u kritičkom prikazu autoričine monografije o *Pariškoj pjesmarici* skrenuo pažnju na (i) problematičnost izvođenja takve generalizacije o podrijetlu kodeksa bez proučavanja svih njegovih dijelova kako bi se provjerilo “ima li [i] u liturgijskom dijelu kodeksa

⁽⁶⁾ Josef Vajs, *Nejstarši breviář...*, cit., str. xxxi-xli; Ivan Milčetić, *Hrvatska glagolska bibliografija...*, cit., str. 80-81.

⁽⁷⁾ Amir Kapetanović, *Odras najstarije hrvatske pjesmarice (1380.) u petrogradskom Berčićevu zborniku br. 5. (XV. st.)*, “Colloquia Maruliana”, 19 (2010), str. 20. Objavljujući prvu ćiriličnu transliteraciju *Pariške pjesmarice* Josef Vajs je njezin zapis koji je pisan kao *scriptura continua* raščlanio na devet jedinica: Josef Vajs, *Starohrvatske duhovne pjesme*, cit., str. 258-275; usp. Id., *Nejstarši breviář...*, cit., str. xli; Dragica Malić, *Jezik najstarije hrvatske pjesmarice*, cit. Međutim, u novijoj literaturi uobičajila se podjela na deset zasebnih pjesama koja je nastala raščlanjivanjem dijela sa stihovima božićne tematike na dvije samostalne jedinice – pjesme *Proslavimo Otca Boga* i *Bog se rodi v Vitliomi*. Vidi: Vjekoslav Štefanić, Dragica Malić, *Jezik...*, cit., str. 230-231; Amir Kapetanović, *Odras najstarije hrvatske pjesmarice...*, cit., str. 25; Dragica Malić, *Odjeci najstarije hrvatske pjesmarice u Marulićevim stihovima*, “Colloquia Maruliana”, 20 (2011), str. 76.

⁽⁸⁾ Dragica Malić, *Odjeci najstarije hrvatske pjesmarice...*, cit., str. 76. Usp. Id., *Jezik najstarije hrvatske pjesmarice*, cit., str. 31.

išta što bi ga [...] vezivalo uz splitski kraj”⁹ te na (ii) problem koji za atribuciju na temelju pjesmaričina jezika predstavlja jezična heterogenost pjesama koje zapravo “ne odaju jedinstvo postanja”.¹⁰

3. *Nastanak pjesme Svit se konča*

Kada je riječ o podrijetlu pojedinih pjesama iz *Pariške pjesmarice*, jasno je da se ono ne mora preklapati s mjestom proizvodnje rukopisa u kojemu su sačuvane, osobito ako se uzme u obzir njihova jezična šarolikost. Međutim, čini se da povjesničari književnosti nisu bili ni opterećeni pokušajima da se geografski pobliže odredi mjesto sastavljanja pjesme *Svit se konča* u onoj mjeri u kojoj ih je zanimalo utvrđivanje općenitijega društvenog konteksta njezina nastanka i stranih tekstova koji su mogli nadahnuti njezin tematski sloj i protestnu žučljivost. Organizacija te pjesme oko nekoliko apokaliptičnih motiva i buntovnost njezina diskurza o moralnoj iskvarenosti klerika i redovnika koji zbog svoje ogrezlosti u materijalizmu i tjelesnim nasladama zanemaruju svoje pastoralne dužnosti poticali su istraživače na nagađanja o odrazu modela iz

talijanske laudeske poezije poput one Jacopona da Todi, njemačke vagantske satire iz *Carmina Burana* ili predreformacijskih invectiva 14. stoljeća uperenih protiv katolicizma.¹¹

⁽⁹⁾ Vjekoslav Štefanić, *Dragica Malić, Jezik...*, cit., str. 228. Osim kritike na račun koncepcije argumenta Dragice Malić, Štefanić je relativizirao i niz kulturoloških indicija koje je autorica iznijela u prilog svojoj tezi. Tako npr. njezinu tvrdnju o benediktinskoj provenijenciji kodeksa koja se ponajprije dokazivala pozivanjem na zastupljenost benediktinskih svetaca u pjesmama (Marija, Mihovil, Petar, Ivan, Juraj) Štefanić osporava ustvrđujući da se redom radi o popularnim svetačkim kultovima koji nipošto nisu bili svojstveni samo benediktincima (*ivi*, str. 229-230). Nadalje, u osvrtu na elemente koji se navode kao pokazatelji splitskoga podrijetla kodeksa Štefanić relativizira važnost toga što se kao mjesto radnje u pjesmi *Pisan svetogo Jurja* spominje Solin umjesto Silena, i to tako što upozorava na činjenicu da je “isto tako [...] ponašeno ime Solun u Solin u odlomku Ćirilova žitija u Ljubljanskom i Mavrovu glagoljskom brevijaru koji su pisani u Bermu u Istri odnosno u Vrniku”, *ivi*, str. 228.

⁽¹⁰⁾ *Ivi*, str. 227.

⁽¹¹⁾ Eduard Hercigonja, *Srednjovjekovna književnost*. (Povijest hrvatske književnosti, 2). Liber - Mladost, Zagreb 1975, str. 175.

Međutim, budući da je tijekom 13. i 14. stoljeća na europskom zapadu u raznim sredinama i pokretima proizvedeno obilje antiklerikalno¹² usmjerenih tekstova apokaliptične tematike sa zajedničkim repertoarom motiva i njihovom topičkom organizacijom,¹³ pokušaji da se precizira koji je točno od predlaganih modela bio presudan za nastanak pjesme *Svit se konča* u najboljem su slučaju primorani ostati na razini više ili manje učenih nagađanja o tome koji bi utjecaji mogli biti vjerojatniji s obzirom na ono što se na temelju izvanknjiževnih izvora može spoznati o intenzitetu kulturnih dodira između hrvatskog jezičnog prostora i pojedinih dijelova Europe.¹⁴

(¹²) Pojam “antiklerikalnost” ovdje se referira na učestalu praksu “žalbi na ponašanje klerika” koja ne mora nužno podrazumijevati i “protusvećenstvo” kao znatno rjeđe zastupljenu ideologiju kojom se negira i sam smisao “svećenstva”, Cordelia Heß, *A Common Enemy: Late Medieval Anticlericalism Revisited*, “Zeitschrift für Religionswissenschaft”, 21 (2013) 1, str. 79; J. Patrick Hornbeck II, *What is a Lollard? Dissent and Belief in Late Medieval England*. Oxford University Press, Oxford - New York 2010, str. 143-144. Inače, kad se već provodi distinkcija između “antiklerikalnosti” i “protusvećenstva”, vrijedi napomenuti da stihovi pjesme *Svit se konča* jasno signaliziraju da ona nije “protusvećenička”: “*V redovnicēh, ki čtu S(ve)to e(van)j(elj)e, / imēla bi pr(a)vda biti i svršenje*” (stihovi 9-10), *Hrvatsko srednjovjekovno pjesništvo. Pjesme, plačevi, prikazanja na starohrvatskom jeziku*. Priredili A. Kapetanović, D. Malić, K. Štrkalj Despot. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb 2010, str. 327.

(¹³) O topičkoj koncepciji pjesme *Svit se konča*: Slavomir Sambunjak, *Bernard od Clairvauxa u hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti. Idejno-tematska analiza*, “Filozofska istraživanja”, 23 [7] (1987) 4, str. 1301-1302. Upravo je zanemarivanje činjenice da se pjesma *Svit se konča* uvelike temelji na efektnoj uporabi popularnih toposa navela Josipa Hamma na formuliranje decidirane teze da je taj tekst kratka “glagoljicom pisana Miličeva biografija” za koju pretpostavlja da ju je napisao “hrvatski benediktinac-glagoljaš koji je, boraveći šezdesetih godina XIV stoljeća u Pragu, poznao Miliča i u duši stao na njegovu stranu”, i to na temelju toga što se niz u pjesmi potvrđenih motiva također pojavljuje u latinskim životopisima Jana Miliča iz Kroměříža i protiv njega usmjeranim optužbama, Josip Hamm, *Hrvatski glagoljaši u Pragu*, “Zbornik za slavistiku”, 1 (1970), str. 93-98. Usp. Slavomir Sambunjak, *Bernard od Clairvauxa...*, cit., str. 1301-1302.

(¹⁴) Tako se npr. argumentacija Slavomira Sambunjaka pri dokazivanju “trećoredačko[g] autorstv[a] pjesme” uglavnom kreće u pravcu odvagivanja vjerojatnosti čitava repertoara potencijalnih teza o njezinu nastanku: Slavomir Sambunjak, *Franjevački siromaški rigorizam u pjesmi “S(ve)t se kon’ča”*, “Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru. Razdio filoloških znanosti”, 32-33 [22-23] (1993-1994), str. 157-173.

4. *Dosadašnje spoznaje o recepciji pjesme Svit se konča*

Budući da je čak osam pjesama u pjesmarici iz *Code slave 11* posvjedočeno “u mlađim varijantama iz drugih zbirki i zbornika”,¹⁵ u prvi se mah doima neobičnim to što upravo *Svit se konča* i *Pisan svetoga Jurja* kao dvije pjesme koje danas imaju kanonski status “nisu dosad nađene ni u jednom drugom rukopisu”.¹⁶ Međutim, uzimajući u obzir činjenicu da principi oblikovanja trenutačno važećeg kanona srednjovjekovne književnosti nisu bili toliko povezani sa srednjovjekovnim kriterijima vrednovanja tekstova koliko s modernim poimanjem književnosti koje je promoviralo “originalnost” kao temeljnu književnu vrijednost,¹⁷ možda bi se u slučaju pjesama *Pisan svetoga Jurja* i *Svit se konča* moglo čak govoriti i o pozitivnom utjecaju jednokratne potvrđenosti na afirmaciju njihova kanonskog značaja.¹⁸

Međutim, ovdje valja naglasiti da nepostojanje kasnijih zapisa pjesama *Pisan svetoga Jurja* i *Svit se konča* u sačuvanim rukopisima ne znači nužno da su one bile bez ikakve kasnije recepcije. Kada je riječ o pjesmi *Svit se konča*, koja nas ovdje ponajprije i zanima, u literaturi su se doista povremeno pojavljivala nagađanja o njezinim odjecima u mlađim srednjovjekovnim ili ranonovovjekovnim tekstovima, ali ona najčešće nisu bila praćena čak ni pokušajem da se iznesene tvrdnje potkrijepe nekim konkretnim potvrdama iz građe.¹⁹ Međutim, hipoteza

⁽¹⁵⁾ Amir Kapetanović, *Odras najstarije hrvatske pjesmarice...*, cit., str. 25.

⁽¹⁶⁾ Dragica Malić, *Jezik najstarije hrvatske pjesmarice*, cit., str. 10. Za tvrdnje o antologijskom ili kanonskom statusu tih pjesama vidi: Vjekoslav Štefanić, *Dragica Malić, Jezik...*, cit., str. 225; Dunja Fališevac, *Pisan svetoga Jurja*, “Croatica”, 42-43-44 (1995-1996), str. 108; *Hrvatsko srednjovjekovno pjesništvo...*, cit., str. 245, 326.

⁽¹⁷⁾ Usp. Lucie Doležalová, *Measuring the Measuring Rod: The Bible and Parabiblical Texts within the History of Medieval Literature*, “Interfaces”, 4 (2017), str. 44-45.

⁽¹⁸⁾ Za primjer rezoniranja u kojemu se pri isticanju vrijednosti spomenutih pjesama ističe njihova jednokratna potvrđenost vidi: Dunja Fališevac, *Pisan svetoga Jurja*, cit., str. 108.

⁽¹⁹⁾ Josip Hamm je za pjesmu *Svit se konča* ustvrdio da “njezinih tragova ima i u XVI. i u XVII. stoljeću”, ali tu tvrdnju nije ni s čim ovjerio. Vidi: Josip Hamm, *Jedna glagoljska dvanaesteračka pjesma iz XIV. stoljeća*, “Radovi Slavenskog instituta”, 3 (1959), str. 99. Za drugi primjer slična pozivanja na ‘tragove’ recepcije bez ikakva pokušaja njihove indentifikacije vidi: Đurđica Garvanović-Porobija, *Kriza i*

Dragica Malić o mogućem odbljesku pjesme *Svit se konča* u pjesništvu Marka Marulića polazi od tekstualnih podudarnosti u vrelima pa zavređuje detaljniji prikaz. Iako je Dragica Malić u monografiji *Jezik najstarije hrvatske pjesmarice* (1972.) ustvrdila da se o tekstovima *Pisan svetoga Jurja* i *Svit se konča* “niti [...] iz bilo kojeg drugog izvora što [...] znade”,²⁰ ista je autorica četrdesetak godina poslije pisala o pojavi elemenata iz pjesme *Svit se konča* u tekstu Marulićeve “stihovane pučke propovijedi” *Dobri nauci*.²¹ Naime, u Marulićevim stihovima

eshatološki motivi u starohrvatskoj pjesmi Svit se konča, “Biblijski pogledi”, 21 (2012) 1-2, str. 71. Vrijedi pripomenuti da je Slavomir Sambunjak svojedobno ukazivao na paralele između pjesme *Svit se konča* i kajkavske pjesme *Alia cantio pulchra et vera* (*Ovo vmira vete svet vu velikom grehu*) koja je zapisana na ff. 157^v-159^r *Pavlinskog zbornika* iz 1644. koji se čuva u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu pod signaturom R 3629. Vidi: Slavomir Sambunjak, *Bernard od Clairvauxa...*, cit., str. 1298-1299. Međutim, Sambunjakovo supostavljanje tih dviju pjesama nije usmjereno prema dokazivanju kasnije recepcije pjesme *Svit se konča* nego je u funkciji smušena dokazivanja povezanosti pjesme *Svit se konča* na *Visio Philiberti* (*Visio Bernardi*), i to na temelju toga što je spomenuta kajkavska pjesma u nekim svojim dijelovima vrlo bliska pjesmi *Ecce mundus moritur* koja se u srednjovjekovnoj rukopisnoj tradiciji nerijetko pojavljuje kao dodatak tekstu *Visio Philiberti* (*ibid.*). Dokazujući vezu između pjesme *Svit se konča* i teksta *Visio Philiberti* Sambunjak posebno skreće pažnju na “motiv o službi debelom truhu” kao zajedničko svojstvo pjesme *Svit se konča* (“*A sada su prevtil trbuh potpasali / komu kako Bogu služe veli i mal’*”, stihovi 31-32) i pjesme iz *Pavlinskog zbornika* (“*Vučen i nerazumen vse jednako blude, / drže trbuh za Boga i želudac ljube*”, stihovi 5-6) koje nije pronašao u pjesmi *Ecce mundus moritur* na kraju konzultiranih inačica teksta *Visio Philiberti* (*ibid.*), iako bi – kad se ne bi radilo o stereotipnu književnom motivu koji je još k tomu u ovim pjesmama i različito izražen – u najmanju ruku bilo upitno govore li uopće tako predstavljeni odnosi među tekstovima više u prilog Sambunjakovoj tezi nego što je zapravo podrivaju. Međutim, posrijedi je antički motiv “*deus venter*” koji se zahvaljujući pojavi u Pavlovoj *Poslanici Filipljanima* (3,19) toliko raširio u ranokršćanskoj i srednjovjekovnoj književnosti da su njegove pojave bez značajnih podudarnosti u izrazu potpuno irelevantne za izvođenje bilo kakvih tekstoloških argumenata. O rasprostranjenosti i načinima upotrebe motiva “*deus venter*” vidi: Lidia Grzybowska, *Deus venter: o motywie “boga-brzucha” w literaturze średniowiecznej (na wybranych przykładach)*, u: *Ars bene vivendi: studia dedykowane Profesorowi Maciejowi Włodarskiemu w 70. rocznicę urodzin*. Uredile E. Buszewicz i L. Grzybowska. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2017, str. 91-116.

⁽²⁰⁾ Dragica Malić, *Jezik najstarije hrvatske pjesmarice*, cit., str. 10.

⁽²¹⁾ Dragica Malić, *Odjeci najstarije hrvatske pjesmarice...*, cit., str. 75-105. Za

“*Vira je smańkala, pravda izginula, / zloba abundala, ljubav ostinula*” (*Dobri nauci*, stihovi 93-94) Malić je prepoznala odbljesak srednjovjekovnog stiha “*pravda gine, ljubav stine, tma ishodi*” (*Svit se konča*, stih 2), a u stihovima “*brat brata ne ľubi, ni drug svoga druga, / da prija obrubi, još se ním naruga*” (*Dobri nauci*, stihovi 95-96) prepoznaje tekstualnu spolijaciju pojedinih izraza iz stihova “*Isuhrst je danas za- bľen i negov sluga, / vsaki ki je z Babilona ním se ruga. / Gda to sli- šah, obuje mi srce tuga, / ar nesklad, krivo gleda drug na druga*” (*Svit se konča*, stihovi 5-8).²² Kad bi se promatrale neovisno o njihovoj koncentraciji i slijedu pojavljivanja, tih nekoliko sličnosti između *Dobrih nauka* (*pravda izginula – ljubav ostinula; ni drug svoga druga – ním se još naruga*) i pjesme *Svit se konča* (*pravda gine – ljubav stine; ním se ruga – drug na druga*) moglo bi se lako objasniti i kao posljedicu toga što oba teksta nezavisno upošľavaju isti konvencionalni rimarij i kolo- kacijske sveze pri razradi toposa “*malum hodiernum tempus*”.²³ Među- tim, budući da su sveze i rime koje su poznate iz pjesme *Svit se konča* koncentrirane u susjednim stihovima *Dobrih nauka*,²⁴ zamisao o posto- janju barem neke posredne intertekstualne poveznice među tim teksto- vima vrlo je plauzibilna, iako – osobito ako u obzir uzmu (i) činjenica da u *Dobrim naucima* nema doslovnih citata cijelih stihova iz pjesme *Svit se konča* te (ii) sve ono što se danas zna o razini “varijantnosti” u

citirano genološko određenje *Dobrih nauka* vidi: Bratislav Lućin, *Kojoj književnoj vrsti pripadaju Dobri nauci?*, “Colloquia Maruliana”, 8 (1999), str. 67.

(²²) Dragica Malić, *Odjeci najstarije hrvatske pjesmarice...*, cit., str. 96-97.

(²³) Stipe Botica, *Lijepa naša baština: književno-antropološke teme*. Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 1998, str. 15. Inače, pjesma *Svit se konča* kadšto se spominje i kao primjer jedne od najstarijih razrada toposa “naopakog svijeta” u hrvatskoj književnosti. Vidi: Slavomir Sambunjak, *Bernard od Clairvauxa...*, cit., str. 1298-1299; Nikica Gilić, *Localised dystopia in Croatian and Serbian cinema*, “Images”, 23 (2018) 32, str. 41. Međutim, gore sam se ipak odlučio za Botičinu odrednicu “*malum hodiernum tempus*” jer u poznatoj Curtiusovoj konceptualizaciji “naopaki svijet” nije puko “naricanje nad vremenom” nego topos koji se zasniva na “nizanj[u] nemogućih stvari”, Ernst Robert Curtius, *Europska književnost i latinsko srednjovjekovlje*. S njemačkog preveo S. Markuš. Drugo izdanje. Naprijed, Zagreb 1998, str. 107-111. Vidi i opise vizualnih manifestacija “naopakog svijeta” u: Malcolm Jones, *Folklore Motifs in Late Medieval Art I: Proverbial Follies and Impossibilities*, “Folklore”, 100 (1989) 2, str. 201-203.

(²⁴) Usp. Dragica Malić, *Odjeci najstarije hrvatske pjesmarice...*, cit., str. 97.

transmisiji srednjovjekovnih vernakularnih tekstova²⁵ – valja jasno naglasiti da ta poveznica ne svjedoči nužno o izravnoj Marulićevoj recepciji pjesme *Svit se konča* u obliku koji bi bio blizak varijanti iz *Code slave 11* po kojoj nam je ta pjesma danas poznata.

5. Sud gospodina Boga u *Berčićevu zborniku br. 5* – nepoznata inačica otprije poznata teksta

Na ff. 15^v-21^v *Berčićeva zbornika br. 5* sačuvan je tekst koji se otvara incipitom “*Predika O sud’nemь d’nevi k(a)ko pravi s(ve)ti erolim*” (f. 15^v).²⁶ Taj je zapis prvi put objavljen tek 2016. godine u sklopu potpune transliteracije zbornika Svetlane O. Vialove²⁷ i za nj u dosadašnjoj literaturi²⁸ nije bilo zamijećeno da je riječ o još jednoj inačici teksta *Sud gospodina Boga*²⁹ koji je istraživačima hrvatskog glagoljštva otprije poznat po zapisima iz (i) *Zbornika duhovnog štiva* s kraja 15. stoljeća (Arhiv HAZU, Zagreb, signatura *IV a 48*) (ff. 73^r-78^v),³⁰ (ii) *Tkonskog zbornika* iz prve polovice 16. stoljeća (Arhiv HAZU, Zagreb, signatura *IV a 120*) (ff. 27^r-40^r)³¹ i (iii) *Zbirčice legendi popa Duma Grega*

(²⁵) Bernard Cerquiglini, *In Praise of the Variant. A Critical History of Philology*. Translated by B. Wing. The Johns Hopkins University Press, Baltimore-London 1999, str. 33-38. Usp. Amir Kapetanović, *Odras najstarije hrvatske pjesmarice...*, cit., str. 27; Josip Vučković, *Kritika “evolucionističkih” narativa o genezi starohrvatskih pasionskih prikazanja*, “*Ricerche slavistiche*”, Nuova serie 13 (59) (2015), str. 458-464.

(²⁶) Usp. *Glagoličeskij sbornik...*, cit., str. 96.

(²⁷) *Ivi*, str. 96-108.

(²⁸) Iako u dosadašnjoj literaturi nigdje nije zabilježena veza između zapisa na ff. 15^v-21^v *Berčićeva zbornika br. 5* s ostalim hrvatskoglagojskim inačicama istoga teksta, iz osobne korespondencije mi je poznato da ju je osim mene prepoznao i Johannes Reinhart, komu zahvaljujem na susretljivosti i zapažanjima o *Berčićevu zborniku br. 5*.

(²⁹) Naziv teksta prema: Vjekoslav Štefanić, *Hrvatska pismenost i književnost srednjeg vijeka*, u: *Hrvatska književnost srednjeg vijeka*, cit., str. 41.

(³⁰) Za izdanje vidi: *Stare hrvatske apokrifne priče i legende*. Sabrao R. Strohal. L. Weiss, Bjelovar 1917, str. 90-97. Za stručan bibliografski opis rukopisa vidi: Vjekoslav Štefanić, *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije*, II. dio. *Zbornici različitog sadržaja, regule i statuti, registri, varia, indeksi, album slika*. JAZU, Zagreb 1970, str. 23-28.

(³¹) Izdanje: *Tkonski zbornik: hrvatskoglagojski tekstovi iz 16. stoljeća*. Transliterirao i popratne tekstove napisao S. Sambunjak. Općina Tkon, Tkon 2001, str. 73-

iz 1773. godine (Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb, signatura R 3375) (ff. 14^r-20^v).³²

Može se naslutiti da je previd inačice iz *Berčićeva zbornika br. 5* u stručnoj literaturi povezan s kasnom pojavom stručnog opisa tog kodeksa i nedovoljno razrađenim pregledima njegova sadržaja. Naime, taj kodeks nije bio opisan u *Hrvatskoj glagoljskoj bibliografiji* Ivana Milčetića,³³ tako da je prvi važniji poticaj za istraživanje teksta iz *Berčićeva zbornika br. 5* dao tek sažeti opis njegova sadržaja u Milčetićeve članku *Berčićeva zbirka glagoljskih rukopisa i štampanih knjiga u Lenjingradu* koji je bio dovršen još u drugome desetljeću 20. stoljeća, ali je objavljen tek 1955. godine.³⁴ Nažalost, Milčetićeve opisi sadržaja pojedinih kodeksa iz Berčićeve zbirke uglavnom nisu nadišli razinu popisivanja incipita tekstualnih jedinica koje su u njima potvrđene, što je onemogućilo da se *Sud gospodina Boga* u rukopisu pod

87. Za opis rukopisa vidi: Vjekoslav Štefanić, *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije*, II. dio..., cit., str. 29-35.

(³²) Iako je inačica iz omišaljskog rukopisa *Zbirčica legendi popa Duma Grega* bila poznata već Rudolfu Strohalu, ona dosad nije objavljivana i u dosadašnjim joj se radovima o *Sudu gospodina Boga* nije poklanjala veća pozornost, što se može povezati s recentnošću toga rukopisa i pretežno medievističkom orijentacijom većine znanstvenika koji se bave hrvatskoglagojskom književnošću. Vidi: *Stare hrvatske apokrifne...*, cit., 97-98; Ivan Milčetić, *Hrvatska glagoljska bibliografija...*, cit., str. 306-307. Osim triju spomenutih glagoljskih inačica *Suda gospodina Boga*, u literaturi se spominje i njegova latinička potvrda iz 19. stoljeća. Ona je sačuvana u kratkom rukopisu iz omišaljskoga župnoga ureda u kojemu je svećenik Nikola Grego († 1837.) cjelovito latinicom prepisao *Zbirčicu legendi popa duma Grega*, Vjekoslav Štefanić, *Glagoljski rukopisi otoka Krka*. JAZU, Zagreb 1960, str. 267-268. Sve izrečeno o potvrđama teksta *Sud gospodina Boga* usp. sa sljedećim publikacijama: Id., *Hrvatska pismenost i književnost...*, cit., str. 41; Eduard Hercigonja, *Srednjovjekovna književnost*, cit., str. 366; Marija-Ana Dürriegl, *Načelo kompilativnosti: tekst "Ovo e sudb g(ospo)d(i)na b(og)a kada oće dati za dobra dela dobru plaću a za zala muku večnu"*, u: *Čti razumno i lipo. Ogladi o hrvatskoglagojskoj srednjovjekovnoj književnosti*. Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 2007, str. 39; Slavomir Sambunjak i Ante Topčić, *Apokalipsa Tkonkog zbornika prema "Prenju Isusa s đavlom"*, u: S. Sambunjak i B. Rožić (ur.), *Zadarski filološki dani IV. Zbornik radova s Međunarodnog znanstvenog skupa Zadarski filološki dani 4 održanoga u Zadru 30. rujna i 1. listopada 2011*. Sveučilište u Zadru, Zadar 2013, str. 229, 234.

(³³) *Glagoličeskij sbornik...*, cit., str. 96; Ivan Milčetić, *Hrvatska glagoljska bibliografija...*, cit., str. 105.

(³⁴) Ivan Milčetić, *Berčićeva zbirka glagoljskih...*, cit., str. 93, 105-108.

signaturom *Bč 5* identificira prije čitanja samog zapisa u kodeksu. Naime, *Sud gospodina Boga* iz *Berčićeva zbornika br. 5* u Milčetićevo je članku identificiran samo po incipitu (“*Predika O sud’nemь d’nevi k(a)ko pravi s(ve)ti erolim*”, f. 15^v)³⁵ koji se ne podudara s incipitom potvrde iz *Zbornika duhovnog štiva IV a 48* (“*Ovo e sudь g[ospo]d[i]-na b[og]a kada oće dati za dobra dela dobru plaću | a za zala muku věčnu*”, f. 73^r)³⁶ dok inačici iz *Tkonskog zbornika* zbog lakune u kodeksu incipit nije sačuvan.³⁷ Iako je nedavno izdavanje cjelovite transliteracije *Berčićeva zbornika br. 5* još jednu inačicu teksta *Sud gospodina Boga* učinilo dostupnijom i olakšalo njezino proučavanje, Vialova je zapis teksta *Sud gospodina Boga* poput Milčetića identificirala samo po incipitu ne donoseći nikakve dodatne napomene o njegovu sadržaju, žanru i srodnim tekstovima u drugim hrvatskoglagoljskim zbornicima.³⁸

6. Odnosi među inačicama Suda gospodina Boga

Budući da sam se sustavnim uspoređivanjem i interpretacijom poznatih inačica *Suda gospodina Boga* počeo baviti u sklopu ambicioznijega projekta o transmisiji hrvatskoglagoljskih tekstova o Posljednjem sudu, ovdje ću se zadržati samo na osnovnim informacijama o tom apokaliptičkom tekstu vodeći ponajprije računa o informacijama koje su potrebne za kontekstualizaciju interpolacije stihova iz pjesme *Svit se konča* u njegovoj inačici iz *Berčićeva zbornika br. 5*. Inače pri predstavljanju inačice *Suda* iz *Berčićeva zbornika br. 5* služit ću se samo usporedbama s inačicama iz hrvatskoglagoljskih zbornika iz 15. (*Zbornik duhovnog štiva IV a 48*) i 16. stoljeća (*Tkonski zbornik*). Potvrde *Suda* u *Zbirčici legendi popa Duma Grega* iz 18. stoljeća i njezin lati-

⁽³⁵⁾ *Glagoličeskij sbornik...*, cit., str. 96; Ivan Milčetić, *Berčićeva zbirka glagoljskih...*, cit., str. 105. Činjenica da se u incipitu (f. 15^v) *Suda gospodina Boga* iz *Berčićeva zbornika br. 5* spominje riječ *predika* lako je mogla korisnike Milčetićeve opisa navesti na pogrešan zaključak da je posrijedi prijepis neke homilije ili propovijedi.

⁽³⁶⁾ Vjekoslav Štefanić, *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije*, II. dio..., cit., str. 26-27.

⁽³⁷⁾ *Ivi*, str. 31.

⁽³⁸⁾ Svetlana O. Vialova, *Berčićev zbornik br. 5. Hrvatski glagoljski rukopis iz 15. stoljeća*, u: *Glagoličeskij sbornik...*, cit., 42, 57.

nički prijepis iz 19. stoljeća ostavljam ovdje po strani jer je riječ o izravnim izdancima inačice iz *Zbornika duhovnog štiva IV a 48* ili njemu jako srodna rukopisa koji ne mogu pomoći u rasvjetljavanju specifičnih značajki inačice iz *Berčićeva zbornika br. 5*.³⁹

Među potvrđama *Suda gospodina Boga* u rukopisima iz 15. i 16. stoljeća postoje velike razlike. Tekst iz *Zbornika duhovnog štiva IV a 48* najkraći je i nedostaje mu jedna veća cjelina koja je potvrđena u inačicama iz *Berčićeva zbornika br. 5* (ff. 17^r-18^r) i *Tkonskog zbornika* (ff. 29^r-32^v): riječ je o viđenju koje započinje prizorom u kojem anđeli s instrumentima Kristove muke (*Arma Christi*) slave Boga zajedno s Marijom, apostolima, mučenicima i ostalim svetcima, sa starozavjetnim patrijarsima i prorocima te s crkvenim osobama pravedna života, a nastavlja se ustajanjem mrtvih iz grobova koje Krist razdjeljuje na

(³⁹) Kao što je već rečeno, latinički rukopis iz 19. stoljeća temelji se na *Zbirčici legendi popa Duma Grega* iz 18. stoljeća. Vjekoslav Štefanić, *Glagoljski rukopisi otoka Krka*, cit., str. 267-268. Budući da su svi tekstovi iz *Zbirčice legendi* potvrđeni u *Zborniku duhovnog štiva IV a 48* (ff. 63^r-89^r), i to u identičnom rasporedu, razložno je formulirati hipotezu da je rukopis iz 18. stoljeća mogao biti pisan ili prema predlošku *Zbornika duhovnog štiva IV a 48* ili eventualno prema nekom izgubljenom njemu blisku rukopisu. Usp. Ivan Milčetić, *Hrvatska glagoljska bibliografija...*, cit., str. 306-307; Vjekoslav Štefanić, *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije*, II. dio..., cit., str. 26-27. Tu hipotezu zasad potvrđuje i moje preliminarno istraživanje odnosa *Suda gospodina Boga* iz *Zbirčice legendi* prema *Sudu* iz *Zbornika duhovnog štiva IV a 48*. Naime, u navedenim inačicama nije potvrđena vizija anđeoskih korova s instrumentima Kristove muke koja se pojavljuje u preostale dvije hrvatskoglagoljske inačice istog teksta. Usp. *Tkonski zbornik: hrvatskoglagoljski...*, cit., str. 76; *Glagoličeskij sbornik...*, cit., str. 99. Inače, ostave li se po strani jezična pomlađivanja, *Sud gospodina Boga* iz *Zbirčice legendi Duma Grega* uglavnom vjerno prati sadržaj rečenica iz *Zbornika duhovnog štiva IV a 48*, iako sam u Greginu tekstu zapazio i nekoliko slobodnijih parafraza. O kakvu je parafraziranju riječ, pokazuje Gregin odnos prema sljedećoj rečenici na f. 75^r *Zbornika duhovnog štiva IV a 48*: “*I tako činahomo vse dni života našega s pêsanmi z gusl(a)mi i naše hčere i sini i žene ukrasivše za volû dike i slave sega s(vê)ta prstenci zaponci usrezi i venci prelipimi i svitami dlgi mi ke se po zemli vlačahu*”. Usp. *Stare hrvatske apokrifne...*, cit., str. 92-93. Naime, ta rečenica u Greginoj *Zbirčici legendi* glasi: “*I tako činjahomo sve dni života našega s pismami i guslami naše sini i hčere kraseći i žene radi dike i slavi ovoga svita persteni zlatimi i svitami dugimi s vinci prelipimi i zaponci svilenimi s rečini i candalinami*” (f. 16^r). Za citiranu se Greginu parafrazu može pretpostaviti da je bila motivirana prepoznavanjem eufonijskog potencijala gomilanja svezā imenicā i atributā u instrumentalu (*persteni zlatimi, svitami dugimi*, itd.).

grešne i pravedne.⁴⁰ Međutim, ako izuzmemo taj prizor koji sadržaj *Suda gospodina Boga* iz *Berčićeva zbornika br. 5* povezuje sa sadržajem *Suda* iz *Tkonskog*, vidljivo je da se izlaganje iz *Tkonskog zbornika* sadržajno podudara s izlaganjem u *Sudu* iz *Zbornika duhovnog štiva IV a 48* u svim epizodama koje potonja inačica sadrži: varijacije unutar zajedničkih epizoda uglavnom se svode pokoji detalj te na razlike u jeziku i stilizaciji pojedinih rečenica. Prema tome, može se reći da su zapisi iz *Zbornika duhovnog štiva IV a 48* i *Tkonskog zbornika* predstavnici iste redakcije *Suda gospodina Boga* koja je u *Zborniku duhovnog štiva IV a 48* skraćena izostavljanjem pojedinih epizoda. S druge strane, izlaganje u inačici iz *Berčićeva zbornika br. 5* često je u odnosu na njih samosvojno i možemo ga smatrati zasebnom redakcijom *Suda*. Takav odnos među inačicama *Suda gospodina Boga* može se ilustrirati primjerima iz različitih epizoda, a ovdje nam u tu svrhu može poslužiti Mjesečevo prigovaranje Bogu zbog grešnosti ljudskog roda koje u *Zborniku duhovnog štiva IV a 48* ima karakter kraćeg monologa:

[f. 74^v] *Potom' p[ri]stupi misec' govoreći g(ospod)i b(ož)e istinni nisi li vid[ê]l' koliko črn' esam' veče vsega stvorené tvoga za g[r]êšna dela ka učiniše sinove č(lovêća)sci Vidêh bo e g(ospo)d(i)ne v nočno vrême gredući na tadbv v razboi na lûbodêistvo i v toverni opiêvce i zarnike kluçi ime tvoe b(ož)e moi i mater' tvoû čistu dêvu mariû I krivo prisežući i krivo svedočeći i vidêh' veče zalih' del' kih ne mogu govoriti za velik' smrad' g(ospod)i b(ož)e moi da prošu te g(o-spod)i is(u)h(r̂st)e sudi mi pravdu na sini č(lovêčas)ke⁴¹*

Unatoč mjestimičnim razlikama u jeziku i stilskim odabirima, Mjesečevo je prigovaranje iz *Tkonskoga zbornika* sadržajno vrlo slično gore citiranom prigovaranju iz *Zbornika duhovnog štiva IV a 48*:

[f. 28^r] *potom pristupi misec g(ospod)i b(ož)e istinni nisi li vidil koliko čr(na)c esam više svee tvari tvoee za bezakona dela ki stvoriše sini č(lovêća)ski videh bo je v nočnoe vrime na tadbi v razboi v lubodeêni v toverni i zarnike kluçi se tebe b(ož)e i ma[f. 28^v]ter tvoû i krivo prisežući i svedočeći i vidih veče zalih del kih ne mogu govo-*

⁽⁴⁰⁾ *Glagoličeskij sbornik...*, cit., 99-101; *Tkonski zbornik: hrvatskoglagoljski...*, cit., 76-79.

⁽⁴¹⁾ *Usp. Stare hrvatske apokrifne...*, cit., str. 92.

riti za velik smrad g(ospod)i b(ož)e n(aiš da prošu te g(ospod)i sudi mi na sini č(lovêca)skie⁴²

Međutim, u inačici iz *Berčićeva zbornika br. 5* Mjesečevo obraćanje Bogu svedeno je na samo jednu rečenicu:

[f. 16^v] *Potomъ r(eče) m(ê)s(e)cbъ G(ospod)i b(ož)e za b(e)z(a)koniê ihъ č'rmъ i tamabъ prikazah' se imъ Z'lobъ radi ihъ⁴³*

Valja napomenuti da izlaganje u redakciji iz *Zbornika duhovnog štiva IV a 48* i *Tkonskog zbornika* nije uvijek opširnije od izlaganja u redakciji iz *Berčićeva zbornika br. 5*. To se može jasno vidjeti na primjeru razlika u duljini epizode u kojoj Krist grešnicima obrazlaže presudu koju im se upravo sprema izreći ili pak na primjeru razlika u načinu na koji pojedine inačice *Suda gospodina Boga* obrađuju Kristovo pokazivanje vlastite muke osuđenim grešnicima. Potonjoj temi zapis iz *Zbornika duhovnog štiva IV a 48* posvećuje samo jednu rečenicu ("I ondi im pokaže vse svoje muke kimi e mučen' za nas' grêšnih' od ruk' židovskih") (f. 78^r),⁴⁴ koja je, ako se izuzme detalj naglašavanja židovske krivnje za Kristovu smrt, vrlo slična rečenici iz inačice u *Tkonskom zborniku* ("I ondi jim pokaže vse svoje muke kimi e mučen za nas grišnih") (f. 39^r).⁴⁵ S druge strane, u inačici iz *Berčićeva zbornika br. 5* Krist na odgovarajućem mjestu vrlo opširno izlaže detalje svoje muke, što se može oprimjeriti izvatkom iz njegova monologa:

[f. 20^v] *Ne li v(a)sъ r(a)di s'nidehъ n' z(eml)û s nebese I v'pl'tih' se v' d(ê)vu M(a)riju. I r'odiv' se ot nee svoeû voleû v'zidohъ na muku k'riža v(a)sъ r(a)di na d'vorъ pilatovъ prived'en' bêhъ. I v(a)s r(a)di polinatami po licu b'en' bêhъ. Vas' r(a)di k' stupu privezan' bihъ. I šibami i biči b'eno b'ê telo moe Za s'p(a)seniê vašego r(a)di. Vasъ r(a)di i k'runiše me trnovimъ vin'cem' na d'vorê pilatovê. I špotahu se m'noû. I zaviêhu palicami tr'nov' vinac' na gl(a)vê moei. Tako krêp'ko do mož'dan' gl(a)ve moee proide trne I ne bêše mêš'ta na gl(a)vê moei kadê ne biše z'bodena v(a)sъ r(a)di⁴⁶*

(42) Usp. *Tkonski zbornik: hrvatskoglagoljski...*, cit., str. 75.

(43) Usp. *Glagoličeskij sbornik...*, cit., str. 98.

(44) Usp. *Stare hrvatske apokrifne...*, cit., str. 96.

(45) Usp. *Tkonski zbornik: hrvatskoglagoljski...*, cit., str. 86.

(46) Usp. *Glagoličeskij sbornik...*, cit., str. 106.

7. Tema *Suda* gospodina Boga i pritužbe svemirskih tijela kao kontekst interpolacije stihova iz pjesme *Svit se konča* u inačici iz Berčićeva zbornika br. 5

Kao koncizan uvod u sadržaj *Suda gospodina Boga* može nam poslužiti prikaz toga teksta u *Srednjovjekovnoj književnosti* Eduarda Hercigonje, unatoč tome što se njegov prikaz temelji na inačici iz *Zbornika duhovnog štiva IV a 48* koja sadrži najmanji broj epizoda. Hercigonja naglašava da je *Sud gospodina Boga*

zanimljiv ne samo po koncepciji – Zemlja, Sunce, Mjesec, zvijezde i anđeli optužuju ljudski rod za počinjena zla – nego i po tome što je pripovjedno prozni spis dan u osebnjnoj, gotovo dramskoj formi kao slijed patetičnih monologa – optužbi pojedinih tužitelja, Krista i anđela Mihovila odvojenih svojevrstnim didaskalijama koje kratko objašnjavaju što se događa između pojedinih govora i naviještaju sljedećega govornika.⁴⁷

Za razliku od Hercigonje koji se u svojoj sintezi ponajprije usmjerio na prikazivanje osnovne tematske preokupacije *Suda gospodina Boga* i u njemu iskorištenih modaliteta izlaganja, Marija-Ana Dürriegl je osim o sadržaju toga teksta pisala i o njegovoj genološkoj heterogenosti te o nekim mogućim izvorima (ograđujući se, doduše, izjavom da potonje

⁽⁴⁷⁾ Eduard Hercigonja, *Srednjovjekovna književnost*, cit., str. 367. Usp. Marija-Ana Dürriegl, *Načelo kompilativnosti...*, cit., str. 39. Znatno opširnija eksplikacija sadržaja *Suda gospodina Boga*, utemeljena na inačici iz *Tkonskog zbornika* (osim za otvaranje teksta koje se u tom kodeksu nije sačuvalo pa je predstavljeno prema *Zborniku duhovnog štiva IV a 48*), nalazi se u članku: Slavomir Sambunjak i Ante Topčić, *Apokalipsa Tkonskog zbornika...*, cit., str. 234-238. Međutim, valja napomenuti da taj članak, koji je inače zamišljen kao usporedba *Suda gospodina Boga* i *Prenja Isusa s đavlom* iz *Zbornika duhovnog štiva IV a 48* (ff. 93^r-94^v), pokazuje tendenciju prema predoslovnom čitanju tekstova pri dokazivanju njihove navodno heterodoksne naravi. Budući da bi analiza uvijenih tvrdnji o heretičnosti *Suda gospodina Boga* tražila previše prostora, spomenuta sklonost prema doslovnosti u interpretaciji može se ilustrirati i sljedećom tvrdnjom o heretičnosti *Prenja*: “Čime drugo, osim hereze, možemo smatrati i Isusov napad na đavla kad ga optužuje kako je prevario prvog čovjeka Adama. Iz tog konteksta dalo bi se zaključiti kako đavao nije uspio prevariti Evu”, *ivi*, str. 239. Kada je riječ o *Prenju Isusa s đavlom* u slavenskim književnostima, učestale tvrdnje o heretičnosti toga teksta i inače su u najmanju ruku prijeporne: Aurelio de Santos Otero, *Die handschriftliche Überlieferung der altslavischen Apokryphen*, Band II. Walter de Gruyter, Berlin - New York 1981, str. 156.

nije glavna zadaća njezine studije).⁴⁸ Dürriegl ističe “da je riječ o složenu sastavu” koji “nije [...] lako žanrovski odrediti” jer u sebi “ujedinjuje kraći teološki tekst, prenje/moralitet i viđenje budućih događaja s refleksijama iz Biblije”.⁴⁹ S obzirom na složenost *Suda gospodina Boga* kao teksta koji je nastao spajanjem raznorodnih elemenata, detaljan opis svih njegovih epizoda uzeo bi previše prostora i ovdje se ponajprije vrijedi osvrnuti na onu epizodu *Suda gospodina Boga* koja je u *Berčićevu zborniku br. 5* postala podlogom na koju su bili nakalemljeni stihovi iz *Pariške pjesmarice*. Riječ je o epizodi s lamentacijama Zemlje i celestijalnih tijela što se tuže na izloženost grijesima čovječanstva koju Dürriegl povezuje s “(nekim) verzijama duže redakcije” *Pavlove vizije*.⁵⁰ Preciznije govoreći, za ovaj rad je najvažniji prvi monolog te lamentacijske epizode jer je upravo u njegovu okviru i pronađena spolijacija stihova iz pjesme *Svit se konča* (f. 16^v).⁵¹

Inače, žalopojke svemirskih tijela u *Sudu gospodina Boga* spojene su s popularnom *Legendom o predznacima Sudnjeg dana*, koja se sačuvala na početku inačica iz *Berčićeva zbornika br. 5* (ff. 15^v-16^v) i *Zbornika duhovnog štiva IV a 48* (f. 73^r-73^v) (može se nagađati da je njome izvorno počinjala i inačica iz *Tkonskog zbornika* koju zbog lakune u kodeksu poznajemo tek od epizode s pritužbama svemirskih tijela, s tim da je ista lakuna zahvatila i jedan manji dio njezine prve svemirske žalopojke).⁵² Iako se lamentacije svemirskih tijela i u *Berčić-*

⁽⁴⁸⁾ Marija-Ana Dürriegl, *Načelo kompilativnosti...*, cit., str. 46.

⁽⁴⁹⁾ *Ivi*, str. 39, 46.

⁽⁵⁰⁾ *Ivi*, str. 41-42. Teza o vezi između *Pavlove vizije* i *Suda gospodina Boga* doima se vrlo vjerojatnom, ali njezina konačna potvrda ipak zahtijeva podrobniju analizu sličnosti i razlika u načinu na koji su žalbe svemirskih tijela obrađene u tim tekstovima. Inače, vezano uz autoričin komentar da “slavenski prijevodi ‘Pavlove vizije’ ne sadrže to ‘astronomsko prenje’” (*ivi*, str. 41), valja napomenuti da su pritužbe svemirskih tijela potvrđene u ruskom prijevodu *Pavlove vizije* koji je poznat po izdanju Nikolaja Tihonravova: *Pamjatniki otrečennoj ruskoj literatury*, tom 2. Priredio N. Tihonravov. Universitetskaja tipografija, Moskva 1863, str. 40-58; Eduard Hercigonja, *Glagolička verzija pune redakcije Pavlove apokalipse iz Oxfordskog kodeksa Ms. Can. lit. 414*, u: *Na temeljima hrvatske književne kulture*. Matica hrvatska, Zagreb 2004, str. 367-368.

⁽⁵¹⁾ *Glagoličeskij sbornik...*, cit., str. 97-98.

⁽⁵²⁾ Marija-Ana Dürriegl, *Načelo kompilativnosti...*, cit., str. 40-41, 46; *Glagoličeskij sbornik...*, cit., str. 96-97; *Stare hrvatske apokrifne...*, cit., 97-98. Usp. *Tkonski zbornik: hrvatskoglagoljski...*, cit., str. 73; Vjekoslav Štefanić, *Glagoljski rukopisi Ju-*

čevu zborniku br. 5 i u *Zborniku duhovnog štiva IV a 48* pojavljuju nakon nabiranja apokaliptičnih predznaka koji će se obznanjivati kroz četrnaest dana pred Posljednjim sudom, valja napomenuti da inačica iz *Berčičeva zbornika br. 5* po završetku žalbi Sunca, Mjeseca i zvijezda spominje i petnaesti dan kao Sudnji dan, “*·di· (=15) d(a)nb ima biti sudb*” (f. 16^v),⁵³ što pak znači da su u slučaju inačice iz *Berčičeva zbornika br. 5* svemirske žalopojke ucijepljene u *Legendu*, koja se u literaturi inače često i zove *Legendom o petnaest (!) znakova Sudnjeg dana*,⁵⁴ a ne tek nadovezane na nju.

U *Berčičevu zborniku br. 5* i *Zborniku duhovnog štiva IV a 48* prvu i najdulju pritužbu na ljudske grijehе iznosi Zemlja, a nakon nje slijedi lamentacija koju iznosi Sunce. Većina žalbi koje su u tim dvama rukopisima bile pripisane Zemlji pojavljuje se i u inačici iz *Tkonskog zbornika*, ali se zbog njezina okrnjena početka ne zna komu je izvorno taj monolog bio eksplicitno atribuiran. Međutim, prema sadržaju završnih dijelova prvog monologa iz *Tkonskog zbornika* moglo bi se pretpostaviti da su u tome rukopisu Zemljine žalbe bile objedinjene sa Sunčevim žalbama te potom sve pripisane Suncu (“*Zato prošu te, g[ospod]i istinni sudče sudi meû mnoû I meû sini č[lověča]skimi pravdu er si me nim dal v rabotu svetlostiû i da bi im prosvěčalo*”, f. 28^r).⁵⁵ Ipak, valja napomenuti da se u istom monologu iz *Tkonskog zbornika* njegov kazivač referira na sebe riječima “*mnogo krat zatvorih plodi v sebe*” (f. 28^r) koje *Zbornik duhovnog štiva IV a 48* atribuirao Zemlji

goslavenske akademije, II. dio..., cit., str. 31. Osim u sklopu *Suda gospodina Boga* u *Zborniku duhovnog štiva IV a 48* i *Berčičevu zborniku br. 5*, u hrvatskoglagojskoj je književnosti *Legenda o predznacima Sudnjeg dana* potvrđena i kao samostalan tekst na f. 43^r-43^v *Vinodolskog zbornika* (Arhiv HAZU, Zagreb, signatura *III a 15*) te na f. 17^r-17^v *Grškovičeva zbornika* (Arhiv HAZU, Zagreb, signatura *VI 32*). Vidi: Vjekoslav Štefanić, *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije. II. dio...*, cit., str. 8, 46. Tipologija i predlošci hrvatskoglagojske *Legende* bit će obrađeni u sklopu spomenutog projekta o transmisiji hrvatskoglagojskih tekstova o Posljednjem sudu. O nastanku *Legende o predznacima Sudnjeg dana* i njezinim tipovima: William W. Heist, *The Fifteen Signs of Doomsday*. Michigan State College Press, East Lansing 1952; Martin McNamara, *The (Fifteen) Signs before Doomsday*, “*Warszawskie Studia Teologiczne*”, 20 (2007) 2, str. 223-254.

⁽⁵³⁾ *Glagoličeskij sbornik...*, cit., str. 98.

⁽⁵⁴⁾ Usp. William W. Heist, *The Fifteen Signs of Doomsday*, cit.

⁽⁵⁵⁾ Usp. *Tkonski zbornik: hrvatskoglagojski...*, cit., str. 74.

(“*mnogo krat’ zatvorih’ plodi v sebi*”, f. 74^r).⁵⁶ Budući da je konceptualizaciju ‘uskraćivanja plodova’ slikom njihova zatvaranja u vlastitoj nutрини logičnije povezati sa Zemljom nego sa Suncem, ne može se isključiti mogućnost da je prepisivač *Tkonskog zbornika* ili njegova izravnog predloška nepažnjom ispustio nekoliko redaka u kojima se navijaju izmjena kazivača.

8. *Sambunjakovo povezivanje Suda gospodina Boga sa stihovima pjesme Svit se konča*

U prvom i najduljem od prigovora svemirskih tijela u *Sudu gospodina Boga* pojavljuje se segment s kritikom klera koji je nametnuo usporedbu *Suda* s pjesmom *Svit se konča* još u vrijeme dok je inačica iz *Berčićeva zbornika br. 5* bila neobjavljena. Naime, u predgovoru izdanju *Tkonskog zbornika* iz 2001. godine Slavomir Sambunjak ustvrdio je da između pjesme *Svit se konča* iz *Code slave 11* i *Suda gospodina Boga* iz *Tkonskog zbornika* postoje neke motivske i tematske sličnosti:

U jednome od članaka *Tkonskoga zbornika* [...] otkrili smo mjesta koja nas neodoljivo podsjećaju na [...] *S(ve)t’ se konča* [...]: *I vidih biskupi mnogie šimonički [...] ki s(ve)tu svetlost prodaju za mi(to) za crkv/ena posvećeniē i za redi redovnikom emluće./ I ošće vidih fratre i koludre i opate ki se či/nahu pravadni abrazom [!] a deli ne isplnev/(27v)ahu, a ti su kako vlci rashišćni.*⁵⁷

Sambunjak time najvjerojatnije aludira na stihove 17-21 i 25-29 iz pjesme u *Pariškoj pjesmarici*:

*Grdinali, b(i)skupi i op(a)ti / misle, B(og)a ostavivše, lē o zl(a)ti, /D(u)h(o)vna rēč ot njih se ne more imēti / ako im se pēnezi prije ne plati. // Simuna v tom naslēduju ki to začē, / [...] // Mala bratja i koludri predikavci, / remetani, karmeliti, kavčeņaci, / vsi popove, koludrice i vsi djaci, / vsi se nazad obratiše k(a)ko raci.*⁵⁸

⁽⁵⁶⁾ Usp. *Stare hrvatske apokrifne...*, cit., str. 91. Zemljin monolog u *Berčićevu zborniku br. 5* na ekvivalentnom je mjestu nešto drugačije sročēn: “*I tolikiĥ hudobъ r(a)di ne mogohъ nimъ ploda dati*” (f. 16^v), *Glagoličeskij sbornik...*, cit., str. 98.

⁽⁵⁷⁾ Slavomir Sambunjak, *Tkonski zbornik kao uzorak hrvatske srednjovjekovne glagoljske književnosti*, u: *Tkonski zbornik: hrvatskoglagoljski...*, cit., str. 19.

⁽⁵⁸⁾ *Hrvatsko srednjovjekovno pjesništvo...*, cit., str. 328.

U recenziji Sambunjakova izdanja *Tkonskog zbornika* Johannes Reinhart dovodi u pitanje uvjerljivost genetskog povezivanja te pjesme sa *Sudom gospodina Boga*,⁵⁹ s čime se nije teško složiti, osobito ako se uzme u obzir činjenica da su i kritika simonije i nabranje različitih slojeva klera (ali i ostalih društvenih kategorija) bili među stalnim postupcima kasnosrednjovjekovnih književnih tekstova. Međutim, upitno je treba li Sambunjakovo upućivanje na sličnosti među dvama tekstovima uopće biti shvaćeno kao tvrdnja o nekom obliku izravne citatnosti. Što se tiče same tematske sličnosti, nju je nemoguće dovesti u pitanje. Štoviše, nju će naposljetku potvrditi činjenica da je ista epizoda u jednom drugom srednjovjekovnom rukopisu – *Berčićevu zborniku* br. 5 – motivirala nepoznatog glagoljaša da doista posegne za stihovima iz pjesme *Svit se konča*.

9. Interpolacija stihova iz *Svit se konča* u *Sudu gospodina Boga* iz *Berčićeva zbornika* br. 5

Dijelovi prve žalopojke iz *Tkonskog zbornika* (za koju ne znamo poznato je li bila zamišljena kao *Zemljina* ili *Sunčeva*) koje je Sambunjak usporedio s pjesmom *Svit se konča* slažu se sa Zemljinim tužbama iz druge inačice iste redakcije *Suda gospodina Boga*, one iz *Zbornika duhovnog štiva IV a 48*. U tome segmentu najveću sadržajnu razliku među dvjema inačicama čini to što *Zbornik duhovnog štiva IV a 48* u nabranju klerika i redovnika uz *fratre*, *koludre* i *opate* spominje još i *koludrice*:

[f. 74^r] *I tako vidêh' mnoge biskupe šimoniêke ki s(ve)tu s(ve)tost' prodaû za mito za crkvena posvêceniê· i za redi redovnikov' emlûçi od nih' mita | i ošce vidêh' fratre i koludre i opate i koludrice ki se činahu pravdi obrazom' a deli ne isplnevahu | a ti su kako vl'ci ras-hiêni*⁶⁰

Međutim, na odgovarajućem mjestu u *Berčićevu zborniku* br. 5 uz *fratre*, *koludre* i *opate* spominju se još i *popovi*, *žakni* te *kavčenjaci*:

⁽⁵⁹⁾ Johannes Reinhart, *Tkonski zbornik: hrvatskoglagoljski tekstovi iz 16. stoljeća. Transliterirao i popratne tekstove napisao: Slavomir Sambunjak, Tkon* (Izdavač: Općina Tkon), 2001, 296 S., "Wiener Slavistisches Jahrbuch", 50 (2004), str. 305-306.

⁽⁶⁰⁾ Usp. *Stare hrvatske apokrifne...*, cit., str. 92.

[f. 16^v] *I biskupi šimoniêci prodaûće s(ve)tost' tvoû za mito· I takoe frat'ri· I kolud'ri· I opati· I popove· I žak'ni I kavčenci ne svršaûće čina svoego rav'no v vrime podob'no· Na oči svoi ot is'tini uk'loniše· Pohote sego s(vê)ta zabludiše*⁶¹

Zanimljivo je da su sve tri pridodane skupine potvrđene i u pjesmi *Svit se konča*, s tim da za žakne pjesma koristi riječ *djaci*:

*Mala bratja i koludri predikavci, / remetani, karmeliti, kavčenci, / vsi popove, koludrice i vsi djaci, / vsi se nazad obratiše k(a)ko raci.*⁶²

Naravno, zbog topičke naravi takvih nabranja činjenica da se samo u inačici iz *Berčićeva zbornika* spominju *popovi*, *žakni* i *kavčenci* ne bi mogla biti pouzdan pokazatelj odbljeska pjesme *Svit se konča* u *Berčićevu zborniku br. 5*. Međutim, koliko god da je ta indicija samostalno slabašna, valja je imati na umu kao dodatnu potkrepu daleko snažnijeg argumenta koji slijedi.

Naime, u tkivu proznog izlaganja *Suda iz Berčićeva zbornika br. 5* može se prepoznati i citiranje dvaju dosad nezapaženih stihova (“*oči svoi ot is'tini uk'loniše· Pohote sego s[vê]ta zabludiše*”).⁶³ Ti se stihovi gotovo sasvim podudaraju sa stihovima 13-14 iz pjesme *Svit se konča* (“*Ot istini oči svoji ukloniše, / u pohoteh sego s[vê]ta zabludiše*”)⁶⁴ iz *Code slave 11*. Naravno, budući da je srednji vijek poznat po statusu “*citatne kulture*” u kojoj se “*kulturna tradicija i tuđi tekstovi uopće shvaćaju kao RIZNICA vrijedna oponašanja*”,⁶⁵ zbog čega su se “*slobodno [...] kompilirali, prerađivali i širili u varijantama, u usmenu ili pisanu obliku, bez dopuštenja prvotnoga sastavljača*”,⁶⁶ pojava manjeg broja istih ili sličnih stihova u dvama različitim tekstovima ne mora nužno biti dokaz o njihovoj izravnoj povezanosti. Međutim, u prilog hipotezi o odbljesku pjesme *Svit se konča* u *Berčićevu zborniku br. 5* mogu se navesti dvije snažne indicije. Osim što je (i) u najmanju ruku

⁽⁶¹⁾ Usp. *Glagoličeskij sbornik...*, cit., str. 98.

⁽⁶²⁾ *Hrvatsko srednjovjekovno pjesništvo...*, cit., str. 328.

⁽⁶³⁾ Usp. *Glagoličeskij sbornik...*, cit., str. 98.

⁽⁶⁴⁾ *Hrvatsko srednjovjekovno pjesništvo...*, cit., str. 327.

⁽⁶⁵⁾ Dubravka Oraić Tolić, *Teorija citatnosti*. Grafički zavod Hrvatske, Zagreb 1990, str. 45, 57.

⁽⁶⁶⁾ Amir Kapetanović, *Odras najstarije hrvatske pjesmarice...*, cit., str. 27.

znakovito to što se slični stihovi u oba slučaja – i u pjesmi *Svit se konča* i u *Sudu gospodina Boga* – pojavljuju u kontekstu sličnih prijekora na račun kleričke dekadencije, valja napomenuti da (ii) postoje snažne naznake da su se pisari *Berčićeva zbornika br. 5* služili nekom pjesmaricom koja je morala biti vrlo srodna onoj iz *Pariške pjesmarice* u kojoj se nalazi pjesma *Svit se konča*.⁶⁷ Za razliku od prve indicije koja ne traži posebnu razradu jer se temelji na već izloženim citatima iz pjesme *Svit se konča* i *Suda gospodina Boga*, o odnosu između *Pariške pjesmarice* u kodeksu *Code slave 11* i pjesmarice iz *Berčićeva zbornika br. 5* treba reći nešto više.

Uspoređujući repertoare pjesama u raznim starohrvatskim kodeksima Amir Kapetanović je zaključio

da se najstarija hrvatska pjesmarica iz 1380. godine odrazila u *Berčićevu zborniku br. 5* jače nego u bilo kojoj hrvatskoj pjesmarici ili zborniku nastalom do sredine XVI. stoljeća.⁶⁸

Naime, od ukupno deset pjesničkih sastava koji se nalaze u pjesmarici iz rukopisa *Code slave 11* čak je njih pet potvrđeno i u *Berčićevu zborniku br. 5*: (i) *O Marija, Božja mati* (f. 27^v), (ii) *Mihaile preblaženi* (ff. 27^v-28^r); (iii) *Proslavimo Boga Otca* (f. 28^r-28^v); (iv) *Bog se rodi v Vitliomi* (ff. 28^v-29^r); (v) *Bratja, brata sprovodimo* (f. 29^r).⁶⁹ Nadalje, “[n]a bliskost dvaju [...] izvora upućuje i gotovo isti redosljed pjesama”,⁷⁰ ali i znatno viši stupanj podudarnosti zapisa u tim dvjema pjesmaricama u odnosu na zapise istih pjesama u ostalim rukopisima (što osobito dolazi do izražaja u slučaju pjesme *Bratja, brata sprovodimo*, koja u *Pariškoj pjesmarici* i *Berčićevu zborniku br. 5* sadrži i jedan stih koji se inače ne nalazi ni u jednoj drugoj inačici istoga teksta).⁷¹ Iako se na temelju tih podataka ne može zaključiti da su se pisari *Berčićeva zbornika br. 5* služili upravo pjesmaricom iz zbornika *Code slave 11*,⁷² oni upućuju na zaključak da u svojoj osnovici pjesmarica iz

⁽⁶⁷⁾ Usp. *ivi*, str. 29.

⁽⁶⁸⁾ *Ibid.*

⁽⁶⁹⁾ *Ivi*, str. 21.

⁽⁷⁰⁾ *Ivi*, str. 29. Jedino tekst *Mihaile preblaženi* odstupa od rasporeda iz *Code slave 11*: *ivi*, str. 21.

⁽⁷¹⁾ *Ivi*, str. 27-29.

⁽⁷²⁾ *Ivi*, 29.

Berčićeva zbornika br. 5 nije posljedica zapisivanja usmeno prenošenih pjesama ili kompiliranja iz raznih izvora nego posljedica rukopisne transmisije neke pjesmarice koja je, ako se nije radilo baš o *Pariškoj pjesmarici*, toj pjesmarici morala biti vrlo srodna. Međutim, činjenica da su se pisari *Berčićeva zbornika br. 5* služili nekom pisanom pjesmaricom ne znači nužno da su je uvijek samo ropski prepisivali. Iako pjesma *Ja, Marija, glasom zovu* iz *Berčićeva zbornika br. 5* (ff. 26^r-27^v) nije potvrđena u pjesmarici iz *Code slave 11*, utvrđeno je da ona dijeli velik broj zajedničkih stihova s pjesmom *Pisan ot muki Hrstovi* iz *Code slave 11*,⁷³ pa se nameće pitanje nije li i tu riječ o spolijaciji stihova iz pasionske pjesme koja se nalazila u istoj onoj pjesmarici iz koje je preuzeto preostalih pet pjesama *Berčićeva zbornika br. 5*.

10. Zaključak

Prozni tekst *Suda gospodina Boga* sačuvan je u trima hrvatskoglagoljskim zbornicima iz 15. i 16. stoljeća (*Berčićev zbornik br. 5*, *Zbornik duhovnog štiva IV a 48*, *Tkonski zbornik*) te u dvama kasnijim prijepisima iz 18. i 19. stoljeća (glagoljska *Zbirčica legendi popa Duma Grega* i njezin latinički prijepis). Utvrđeno je da inačica iz *Berčićeva zbornika br. 5* predstavlja posebnu redakciju *Suda* u odnosu na ostala četiri rukopisa.

U proznom tkivu *Suda gospodina Boga* iz *Berčićeva zbornika br. 5* u kontekstu pritužbi na pokvarenost klera koje Zemlja iznosi Bogu u sklopu općenitije molbe da presudi ljudima zbog počinjenih grijeha uočeni su dosad nezapaženi stihovi “*oči svoi ot is'tini uk'loniše. Pohote sego s(vê)ta zabludiše*” (f. 16^v) koji nisu ovjereni u preostalim inačicama *Suda gospodina Boga*.⁷⁴ Inače, riječ je o stihovima koji se gotovo sasvim podudaraju s dva stiha iz poznate antiklerikalno koncipirane pjesme *Svit se konča* koja je zapisana u tzv. *Pariškoj pjesmarici* iz hrvatskoglagoljskog rukopisa *Code slave 11* (“*Ot istini oči svoji ukloniše, / u pohotech sego s[vê]ta zabludiše*”).⁷⁵ Budući da dosadašnje

⁽⁷³⁾ *Ivi*, str. 21; Kristina Štrkalj Despot, ‘Nova’ pasionska pjesma *Ja, Marija, glasom zovu s kraja 15. stoljeća*, “*Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*”, 34 (2008), str. 414-416, 428.

⁽⁷⁴⁾ *Glagoličeskij sbornik...*, cit., str. 98.

⁽⁷⁵⁾ *Hrvatsko srednjovjekovno pjesništvo...*, cit., str. 327.

stručne spoznaje o odnosu *Berčićeva zbornika br. 5* i *Pariške pjesmarice* upućuju na zaključak da su pisari *Berčićeva zbornika br. 5* najvjerojatnije raspolagali nekom pjesmaricom koja je bila srodna *Pariškoj pjesmarici* u kojoj se nalazi pjesma *Svit se konča*,⁷⁶ u članku se argumentira da su stihovi u *Sudu gospodina Boga* najvjerojatnije doista odbljesak pjesme *Svit se konča*, a ne nekog drugog hipotetskog teksta koji bi sadržavao ista dva stiha.

Srednjovjekovna i ranonovovjekovna recepcija pjesme *Svit se konča* dugo je bila predmet nagađanja bez ikakvih uporišta u izvorima, sve dok Dragica Malić nije iznijela hipotezu o mogućoj spolijaciji te pjesme u *Dobrim naucima* Marka Marulića. S obzirom na to da je njezina hipoteza oslonjena samo na koncentraciji kolokacijskih sveza i rima koje su poznate iz pjesme *Svit se konča* u susjednim stihovima *Dobrih nauka*,⁷⁷ uporaba cijelih dvaju stihova iz pjesme *Svit se konča* u *Sudu gospodina Boga* iz *Berčićeva zbornika br. 5* dosad je najpouzdanije svjedočanstvo o recepciji te pjesme u kasnijoj hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti.

SUMMARY

The Judgement of the Lord God [*Sud gospodina Boga*] is an elaborate apocalyptic prose, which can be found in three Croatian Glagolitic literary miscellanies, produced in the 15th and 16th centuries – *Berčić's miscellany no. 5* [*Berčićev zbornik br. 5*], the *Miscellany with spiritual readings IV a 48* [*Zbornik duhovnog štiva IV a 48*], and the *Tkon miscellany* [*Tkonski zbornik*] – as well as in two late copies, in the Glagolitic *Little book of legends of the priest Dume Grego* [*Zbirčica legendi Popa Duma Grega*] from the 18th century and its Latin copy from the 19th century. This article shows that the variants from the *Miscellany with spiritual readings IV a 48* and the *Tkon miscellany* are similar, even if the former has been abbreviated by the exclusion of one lengthy episode, and it was this abbreviated version what was copied in the manuscripts from the 18th and 19th century. These four variants can be said to constitute one redaction of *The Judgement*, whereas the variant found in the *Berčić's miscellany no. 5* is its separate redaction with many unique features.

Within the prose of *The Judgement of the Lord God* from the *Berčić's miscellany no. 5*, two verses have been found in an episode, where the personification of

⁽⁷⁶⁾ Amir Kapetanović, *Odras najstarije hrvatske pjesmarice...*, cit., str. 29.

⁽⁷⁷⁾ Dragica Malić, *Odjeci najstarije hrvatske pjesmarice...*, cit., str. 96-97.

the Earth chastises the decadence of monks and clergy within its broader appeal to God, to judge the humanity for its sinfulness: “*oči svoi ot is'tini uk'loniše Pohote sego s(vě)ta zabludiše*” [“*removing their eyes away from the truth, they have strayed into the lusts of this world*”]. In a slightly different form, these verses, absent from all the other versions of *The Judgement*, also appear in an anticlerical poem, called *The light is coming to the end* [*Svit se konča*], which is a part of the oldest Croatian poetry collection that is preserved in the 14th-century manuscript known as *Code slave 11*. I argue that the verses from *The Judgement of the Lord God* in *Berčić's miscellany no. 5* are likely to be an echo of a variant of the poem *The light is coming to the end*, rather than some other hypothetical text. To support such a conclusion, I point to the research of Amir Kapetanović, who has studied the poetry repertoires of the *Berčić miscellany no. 5* and *Code slave 11*, as well as the variants of their poems in various other collections, concluding that the scribes who have produced the *Berčić's miscellany no. 5* had access to a collection of poetry that was, at the very least, closely related to the collection found in the *Code slave 11*.

For a long time, it was common for scholars to speculate about the medieval and early modern reception of *The light is coming to the end*, without offering any concrete textual arguments to support their claims. A shift in the state of research has been recently made by Dragica Malić, who has observed that several verses in Marko Marulić's *Good lessons* [*Dobri nauči*] have a high concentration of the same collocations and rhymes that appear in *The light is coming to the end*. While her argument that Marulić's *Good lessons* echo the poem from *Code slave 11* is plausible, its support in rhymes and collocations is not entirely compelling. Therefore, the verses I have uncovered from the apocalyptic prose from the *Berčić's miscellany no. 5* are the most reliable trace of the reception of *The light is coming to the end* in later medieval Croatian literature.